

Beste vrienden van de P.E. H. Damiaan

Het is de 4de Zondag van de advent. Overweging bij het Evangelie (van gisteren).

Het fotootje van mijn kop hierboven werd vorig jaar genomen in Philadelphia waar ik een aangename ontmoeting had met Henry Ossawa Tanner. Hij was de eerste Afro-Amerikaanse schilder die algemene erkenning kreeg. Niet in het minst omdat hij werd aangemoedigd door zijn vriend en professor Thomas Eakins, de realistische schilder uit de 19de eeuw die algemeen beschouwd wordt als een van de grootste schilders van de Verenigde Staten. Als zoon van een dominee heeft Tanner ook veel religieuze taferelen geschilderd. Maar als realist gaf dat problemen. Realisme probeert de werkelijkheid zoals ze is weer te geven en dan kan je natuurlijk niet zoiets als een engel schilderen want bovennatuurlijke dingen kun je niet met het blote oog waarnemen. Daarom hebben weinig realisten religieuze afbeeldingen geschilderd. Gustave Courbet, oprichter en belangrijkste Europese realist zei het zo: "Ik kan geen engel schilderen, want ik heb er nog nooit een gezien."

Henry Ossawa Tanner (1859-1937), The Annunciation, 1898, olie op doek, 144 cm x 181 cm Philadelphia Museum of Art

Maar dat betekent niet dat realisten per se ongelovig waren. Henry Tanner gelooft aan het bestaan van engelen en dus vraagt hij zich af hoe de boodschap van de engel aan Maria er kan uitgezien hebben. En dan schildert hij een meesterwerk dat gewoon een breuk betekent met

alle voorgaande afbeeldingen van *de boodschap aan Maria*, in de Middeleeuwen en de Renaissance vrijwel het populairste onderwerp.

Wat je ziet is allereerst een bloedmooie jonge vrouw, of liever een meisje van hooguit zestien. Sommige vroegchristelijke denkers zoals bijvoorbeeld Tertullianus beweerden dat Jezus echt een lelijkaard moet zijn geweest om zijn spirituele waarde niet te laten afhangen van zijn mogelijk uiterlijke charme. De oude Grieken dachten daar anders over en vonden een mooi lichaam juist samen horen met innerlijke goedheid. Nadien hebben veel christelijke kunstenaars zoals bijvoorbeeld Botticelli, Titiaan en Leonardo dat overgenomen en duidelijk gemaakt dat we geest en lichaam niet hoeven te scheiden. Ze hebben Christus afgebeeld als een mooie man en Maria afgebeeld als gewoon een opwindende vrouw. Mensen die naar hun werk keken moesten overtuigd raken dat Maria een van de edelste mensen ooit was en de absolute belichaming van goedertierenheid, zelfopoffering en beminnelijkheid. Het hielp als zij daarbij delicaat maar ook fysiek aantrekkelijk werd afgebeeld. Harmonie tussen lichaam en geest zijn essentieel voor liefde op haar best. Maar dat geldt naar mijn gevoel ook voor lelijke mensen voor zover ze hun eigen geest in harmonie met hun buitenkant beleven. Wat ik hoop voor mezelf.

Henry Tanner lijkt dezelfde mening toegedaan maar hij schildert geen blonde Europese Maria zoals kunstenaars meestal dit onderwerp afbeeldden. Hij bezoekt Israël om er schetsen te maken en schildert Maria zoals het hoort. Als een joods meisje uit het Midden-Oosten met donker haar en een getaande huid. Ze is arm en het ganse decor weerspiegelt dat. Haar lompenkleren om te beginnen. Haar beddengoed is sjofel, inclusief het versleten tapijt. De muren zijn ruw bepleisterd en de vloertegels zijn overal gebarsten. En ze bezit maar vier dingen: een olielampje met een zwak brandend pitje en drie kruiken. Tanner beeldt mensen in zijn religieuze werken altijd af als heel gewone mensen met volkomen spontane gedragingen. Maria lijkt een beetje angstig te zijn bij de verschijning maar ze is niet bang. Angstig zijn overkomt bij momenten elk van ons, daarbij niet bang zijn is een zeldzaamheid die benijdenswaardig is.

Wat je vervolgens ziet is een momentopname in een dialoog. Omdat het licht van de lichtbron haar verlicht wordt ons oog getrokken naar Maria die rustig en heel aandachtig luistert naar wat de lichtbron zegt terwijl haar handen suggereren dat ze in gebed is. Maar haar ogen brengen ons weerom richting lichtbron, zodat dit heen en weer de dialoog suggereert. Op die manier schildert Tanner een uiterlijke gloed die zich in het innerlijk van Maria afspeelt. Je weet niet op welk moment van de dialoog deze 'foto' genomen werd. Het beddengoed ligt open, klaar om in te slapen terwijl de boodschap komt dat nieuw leven begint. Met de vuurgloed suggereert de kunstenaar de spirituele energie die in Maria vrijkomt. Om engelen waar te nemen hoef je geen ornitholoog te zijn. Kunstenaars hebben engelen altijd afgebeeld als een aparte vogelsoort. Met vleugels. Om de snelheid waarmee God boodschapt duidelijk te maken en het gemak waarmee engelen zich tussen hemel en aarde bewegen. Maar voor deze kunstenaar is een engel zuiver licht waar je haast nauwelijks kan in kijken. Maar waardoor alles in een ander daglicht komt te staan. (Vorige week schreef ik over Bonaventura die over 'God is Licht' zei dat als we kijken naar het licht niet het licht zelf zien, maar in het licht wel alle dingen zien.) Het contrast tussen het kleine 'menselijke' oliepitje op de schouw en het goddelijke licht kan niet groter zijn. Maria zit tussen beide in als ontmoetingsplek en middelpunt van de goddelijke menswording par excellence. De drie kruiken vormen een driehoek. Misschien als teken van de drie-eenheid maar als je ze met lijnen verbindt suggereren ze volgens mij de toekomst van Maria als 'vaartuig' voor de Menswording.

Knap van de kunstenaar vind ik dat hij de lichtbron binnen zijn canvas brengt. Rembrandt heeft als handelsmerk halfdonkere schilderijen waarbij de lichtbron altijd buiten het doek blijft, maar hier wordt het licht deel van het leven zelf. Alsof Tanner duidelijk wil maken dat waarachtige Godsontmoeting binnen alledaagse werkelijkheid altijd mogelijk is. Dat het om een authentieke godsontmoeting gaat blijkt uit het feit dat de engel niets verbergt. Kijk opnieuw naar het schilderij en je merkt de subtiele manier waarmee het horizontale houten rekje tegen de muur met de verticale lichtzuil een kruis vormt. Daarmee duidelijk makend dat echte liefde altijd liefde is die bereid is om af te zien. En dat God je niks wijsmaakt. Kribbe en kruis horen samen.

Ik ben verliefd op dit schilderij omdat Tanner twee keer stout is. Hij breekt met de traditionele afbeeldingen van de boodschap aan Maria maar hij breekt tegelijk met het seculiere Realisme in de kunst dat stelt dat het onzichtbare niet af te beelden valt. Het laat mij toe om een parallel te maken met een andere hedendaagse kunstenares die ik enkele jaren eerder in het Hirshhorn in Washington ontmoette. Ook een boeiende madam.

*Shirin Neshat, Nida (Patriots), from The Book of Kings series, 2012,
Inkt op zilvergelatinedruk (152.4 x 114.3 cm)*

Shirin Neshat is een Iraanse die sedert de revolutie in ballingschap in New York leeft. Op haar foto's van vooral vrouwen graveert ze poëtische teksten uit de Perzische geschiedenis zoals hier verzen uit de Sjahnama, het op twee na langste gedicht ter wereld. Zestigduizend verzen alsjeblijf. Zoals de Bijbel vertelt dat gedicht het mythische en historische verhaal, niet van Israël maar van Iran vanaf de schepping van de wereld tot de verovering van Perzië door het Arabische Rijk in de 7e eeuw. Neshat fotografeert vrouwen die in Iran hun leven op het spel zetten voor de democratie en overschrijft hen met poëzie omdat poëzie haar in staat stelt alles te zeggen en een subversieve taal biedt die de wetten van de dictatuur kan overstijgen. Het doet me denken aan Maria die bij haar bezoek aan Elisabeth in haar Magnificat (Lucas 1,46-55) wat haar overkomt ook verbindt met de geschiedenis van Israël en met subversieve poëtische taal de misbruiken aanklaagt uit die geschiedenis.

*Hij doet zich gelden met krachtige arm,
vermetelen drijft hij uiteen,
machtigen haalt Hij omlaag van hun troon,
eenvoudigen brengt Hij tot aanzien;
Behoeftigen schenkt Hij overvloed,
maar rijken gaan heen met lege handen.
Hij trekt zich Zijn dienaar Israël aan.*

Maar het is - voor mij - ook een afbeelding van de boodschap aan Maria. Opnieuw een bloedmooie Maria bij wie de Schrift op het lijf geschreven is (Jesaja 7, 14) en wiens man Jozef in de lijn van David en Israëls geschiedenis zit. Opnieuw één moment in een dialoog waarbij ze met haar hand op haar hart toont dat daar een geheim zit dat we via haar ogen te zien krijgen. Alleen ben ik dit keer de gesprekspartner in de dialoog want deze Maria kijkt mij regelrecht in de ogen en vraagt wat er in mijn hart aan verwachting zit op de drempel van Kerstmis. Want ieder mens is drager van Gods aanwezigheid en in elk van ons zit toekomst. (Ronald Sledsens)

Als jij gelovige, andersgelovige, twijfelaar of atheïst bent kan je de tekst van het evangelie nu lezen.

Evangelie Lucas 1, 26-38: Boodschap van een engel.

God stuurde de engel Gabriel naar Nazareth, een stad in Galilea. Elisabeth was toen zes maanden zwanger. De engel ging naar Maria, een jonge vrouw die zou gaan trouwen met Jozef. Jozef kwam uit de familie van koning David. De engel zei tegen Maria: 'Ik groet je, Maria. God heeft jou uitgekozen. Hij zal bij je zijn.' Maria schrok van de woorden van de engel. Ze vroeg zich af wat hij bedoelde. Toen zei de engel tegen Maria: 'Je hoeft niet bang te zijn, Maria. God heeft je uitgekozen voor iets moois. Je zult zwanger worden en een zoon krijgen. Je moet hem Jezus noemen. Jezus zal heel belangrijk zijn, hij zal Zoon van de allerhoogste God genoemd worden. En God, de Heer, zal hem koning maken, net zoals zijn voorvader David dat was. Jezus zal voor altijd koning van Israël zijn. Aan zijn macht komt geen einde.' Maria zei tegen de engel: 'Maar ik slaap nog niet met een man. Hoe kan ik dan zwanger worden?' De engel antwoordde: 'De heilige Geest zal bij je komen. En door de kracht van de allerhoogste God zal je zwanger worden. Daarom zal jouw kind bij God horen, en zal hij Zoon van God genoemd worden. Ook je familielid Elisabeth krijgt een zoon. Iedereen dacht dat zij geen kinderen kon krijgen. Maar nu is ze al zes maanden zwanger, terwijl ze toch al oud is. Voor God is alles mogelijk!' Maria zei: 'Ik wil God dienen. Laat er met mij gebeuren wat u gezegd hebt.' Toen ging de engel weg.